

ETNOGRAFİK ARAŞTIRMALARA İLİŞKİSEL SOSYOLOJİNİN KATKILARI

Aksu Akçaoğlu¹

Öz

Bu makale, Pierre Bourdieu'nün geliştirdiği kavramsal araçlarla donanımlı bir etnografi yaklaşımının temel özelliklerini ve sunabileceği imkânları konu alıyor. Öncelikle, sosyal bilimlerin köklü ve özgün bir yöntemi olarak etnografinin ayrıntılı bir tanımı geliştirilip, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği kırılmalara ve dönüşümlere ışık tutuluyor. Ardından etnografi ve sosyoloji arasındaki güçlü ilişkinin klasik sosyolojiye uzanan güzergâhı inceleniyor ve Bourdieu'nün geliştirdiği kavramsal araçlardan beslenen ilişkisel etnografi, bu bağlama yerleştiriliyor. Bourdieu'nün geliştirdiği toplum kuramından beslenen ilişkisel etnografinin özgün katkısı olarak, etnografik odağı gruplardan toplumsal konuma, mekândan alanlara, kültürel düzenden kültürel çatışmaya taşınması vurgulanıyor. İlişkisel etnografiyi diğer bakış açılarından ayıran özgün bir nitelik olarak, nesnellik ve bilimsellikten taviz vermeyen düşünümsellik kavrayışının ve epistemolojik ihtiyat çağrısının altı çiziliyor. Son olarak, ilişkisel etnografinin çağdaş ve özgün bir yorumu olarak Loïc Wacquant'ın geliştirdiği gözlemleri katılımcılığın imkân ve sınırlılıkları tartışılıyor.

Anahtar Sözcükler: Kültürlerarası iletişim, kapsayıcılık, sosyal sorumluluk projeleri, gönüllülük, saha deneyimi, kaygı.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, aksuakcaoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8692-4698

THE CONTRIBUTIONS OF RELATIONAL SOCIOLOGY TO ETHNOGRAPHIC RESEARCH

Abstract

This article focuses on the main features and possibilities of the relational ethnography inspired by Pierre Bourdieu's sociological theory. First of all, a detailed definition of this ethnography is developed by shedding light on its four main components of ethnographer, culture, participant observation, and challenging research acts. Second, it examines the historical trajectory of the relationship between sociology and ethnography by specifying the roots of relational ethnography. Third, it explicates the three main contributions of relational ethnography, which are the shifts of ethnographic focus from groups to social positions, from physical space to fields, and from cultural order to cultural struggle. Additionally, commitments to scientificity, objectivity, reflexivity, and epistemological vigilance are discussed as unique features of relational ethnography. Finally, the possibilities and limitations of observant participation as developed by Loïc Wacquant as a form of relational ethnography are discussed.

Keywords: Ethnography, theory, relationality, Bourdieu, Wacquant.

GİRİŐ

Toplumsal dŸnyayı anlayıp aıklayabilmek için, onu teşkil eden failleri, grupları ve kurumları derinlemesine ve yakın plandan inceleyen etnografi, bugŸn ‘nitel araştırma’ çatısı altında topladığımız tŸm araştırma yŸntemlerinin temel kaynağıdır (Denzin, 2018). Her ne kadar uzunca bir sŸre, antropolojiyi diğer disiplinlerden ayırt eden ŸzgŸn araştırma yŸntemi olarak kabul edilmiş olsa da etnografinin sunduğu imkanlar her daim diğer disiplinlerin ilgisini çekmiştir. Ŗrneđin, kâğıt Ÿzerindeki epistemik bireyle, toplumsal dŸnyayı sırtlayan ampirik birey arasında kŸprŸ kurabilme kabiliyeti, henŸz sosyoloji tarihinin erken sayılabilecek bir safhasında etnografiyi Chicago Okulu’nun temel araştırma araçlarından birine dŸnŸtŸrmŸŐtŸr (Rock, 2022). BugŸn etnografinin cazibesi antropoloji ve sosyoloji sınırlarını aÇarak, sosyal bilimleri teşkil eden tŸm disiplinlere sirayet etmiŐtir. Bu nedenle, gŸnŸmŸzde sosyal bilimciler, Batılı kent toplumlarının Ÿtekisi olarak konumlandırılmıŐ yerli topluluklar ve kır toplulukları Ÿzerine yŸrŸtŸlen etnografik araştırmaların Ÿtesine geçerek ekonomiden siyasete, sanattan spora ve medyadan tŸketime kadar birçok alanda etnografiye baŐvurmaktadırlar.

Tarihsel olarak etnografi, insanın toplumsal hayat içindeki gerçekliğini tŸm yalınlığıyla inceleme konusundaki meziyetlerini geçtiğimiz yŸzyılın ilk yarısında sergileyerek antropoloji dışına taŐmıŐ, sosyal bilimlerin yŸntem repertuarı içinde gŸlŸ bir yer edinmiştir. 20. yŸzyılın ikinci yarısıysa etnografi için, sŸmŸrgecilikle olan gŸlŸ bağlarına (Asad, 1973), tartışmalı bilimselliğine (Rengert, 1997), kısıtlı genellenebilirliğine (Geertz, 1988) ve araştırmacının kontrol edilemeyen otoritesine (Clifford ve Marcus, 1986) dair bir takım gŸlŸ eleŐtirilerle yŸzleŐme dŸnemi oldu. BugŸn etnografi, eleŐtirilerle gŸlenerek sahip olduğu klasik imkânları yeni araştırma ufuklarında işe koŐuyor ve ađdaŐ topluma tŸm karmaŐıklıđı içinde ışık tutuyor. Odağı çeŐitlenen ve kapsamı geniŐleyen etnografi, bugŸn artık belirli bir mekânla sınırlanmıŐ kŸk gruplara ŸzgŸ bir yŸntem olmanın dışına çıkıp kapitalistleşme ve kŸreselleŐme gibi bŸyŸk çaplı sŸrelerin analizinde de kullanılmaktadır (Burawoy, 2001). Dahası, etnografi bir sŸredir gelecekte hayatımızı daha da çok etkileyeceği hissedilen dijital dŸnyanın pratik gerçekliğine de ışık tutmaktadır (Pink, 2016).

Toplumsal hayattaki ve teknolojidaki gŸncel gelişmeler, etnografik araştırma için yeni araştırma ufukları açarken aynı zamanda birtakım sorunlar ve tehditler de barındırıyor. BugŸn yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu yapay zekâ uygulamaları, insanın pratik hayatına dair daha Ÿnce benzeri gŸrŸlmemiŐ çeŐitlilikte ve yoğunlukta veri Ÿretiler analiz ediyor: Yaşadığımız muhit, gŸnŸn hangi saatini nasıl değerlendirdiğimiz, alışveriş yaptığımız marketler, tercih ettiğimiz ŸrŸnler, izlediğimiz diziler, sevdiğimiz mekânlar ve satın almayı dŸŐŸndŸđŸmŸz ŸrŸn ve hizmetler, aralarındaki bağ kurulmak Ÿzere, dijital veri bankasında kayıt altında tutuluyor. Etnografinin bŸyŸk Ÿnem verdiği pratik hayatın incelikli ve yalın bilgisine erişmek bu kadar kolaysa, etnografa neden ihtiyacımız olsun? BugŸn etnografiye tıpkı dŸn olduğu gibi ihtiyaç duyuyoruz ŸnkŸ insan eylemi sŸreseldir (Bourdieu, 2000). Eylem, insanın kendisi dışındaki dŸnyayla kurduğu iliŐkilerin bir parçasıdır ve tarihseldir. Dahası, insanın somut eyleminin gŸzlemlenemeyen ve kŸkleri bilinç ve sŸylem Ÿncesine uzanan boyutları da vardır; dŸŐŸnceler, duygular, arzular, acılar insan eyleminin ayrılmaz bir parçasıdır. Kısacası, insan eylemi ve toplumsal hayatın pratik gerçekliği bŸtŸnseldir ve sosyal bilimcinin peşinde koŐtuđu anlam ancak bu somut ve sembolik ilişki kŸmelerinin içine yerleŐtirildiđinde berraktır. Dolayısıyla, tıpkı dŸn olduğu gibi bugŸn de etnografik çalıŐmalara duyulan ihtiyaç devam ediyor.

Bu makale, Pierre Bourdieu’nŸn geliştirdiği kavramsal araçlarla donanımlı bir etnografi yaklaşımının temel Ÿzelliklerini ve sunabileceği imkânları konu alıyor. Ŗncelikle, sosyal bilimlerin kŸklŸ ve ŸzgŸn bir yŸntemi olarak etnografinin ayrıntılı bir ideal-tipik tanımı geliştirilip, tarihsel sŸre içerisinde geçirdiği kırılmalara ve dŸnŸŐŸmlere ışık tutuluyor. Ardından etnografi ve sosyoloji arasındaki gŸlŸ ilişkinin klasik sosyolojiye uzanan gŸzergâhı inceleniyor ve Bourdieu’nŸn geliştirdiği

kavramsal araçlardan beslenen ilişkisel etnografi, bu bağlama yerleştiriliyor. Son olarak, ilişkisel etnografinin çağdaş ve özgün bir yorumu olarak Loïc Wacquant'ın geliştirdiği gözlemleri katılımcılığın imkân ve sınırlılıkları tartışılıyor.

1. ETNOGRAFINİN DÖRT TEMEL UNSURU

Basitçe ifade etmek gerekirse, etnografi yabancı bir dünyaya dahil olarak ve onu ayrıntılı bir şekilde gözlemleyip kayıt altına alarak yürütülen bir araştırma, yazılı bir ürün ve özgün bir bilgi türüdür. Etnografinin daha net anlaşılabilmesi için bu taslak tanımın omurgasını oluşturan dört unsurun ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerekir. Bu dört unsur sırasıyla, etnografik araştırmayı yürüten özgün araştırmacı profili olarak etnograf, etnografinin merkezi araştırma nesnesi olarak kültür, etnografinin özgün araştırma yöntemi olarak katılımlı gözlem ve etnografik bir araştırma tamamlanıp yazılı bir metne dönüşene dek süren zorlu araştırma edimleridir. İster dünyanın bir ucundaki kabile topluluklarını, isterse de kentin göbeğindeki alışveriş merkezlerini incelesin, etnograf araştırdığı dünyanın yabancıdır. Kendi küçük dünyasının rutinine dönüşmüş düşünce ve eylem şablonlarının verimli biçimde işlemediği yeni bir dünyanın uzun süreli bir parçasıdır. Alfred Schutz'un (1944) göçmen üzerinden, Simmel'inse (2009) orta çağ kentlerindeki tüccar üzerinden inşa ettiği, bir toplumsal tip olarak yabancı, etnografin kim olduğunu daha iyi anlayabilmemiz için faydalı olabilir. Her iki düşünürde de yabancı her şeyden önce yabancılığın bilincindedir. Bu bilinç, yabancıyı içine yeni katıldığı grubun en nesnel üyesine çevirir. Grubun tüm üyeleri yerleşik yaygın kanaatlerin, düşünce, eylem ve beğeni şablonlarının üzerinde düşünmeye gerek bile görmeden hayatı yaşarken, yabancı kendisinin ve diğerlerinin eylemlerini pür dikkat gözler. Kimin, neyi, ne zaman ve neden yaptığını anlamaya çalışır. Yabancı olduğu pratik hayatı, içine katılarak yakından gözler ve gördüklerinden dersler çıkarır. Sonuçta, doğuştan parçası olunmayan gruplara katılabilmenin yolu öğrenmekten geçer. Yabancı, parçası olduğu grubun gündelik hayatını, dilini, inançlarını ve duygularını öğrendiği oranda üzerindeki ürkekliliği atıp, yabancılık kabuğunu kırabilir. Fakat, sonradan dahil olunan grup tarafından tanındıktan ve kabul edildikten sonra bile, etrafında olup bitenleri dışarıdan bir gözle izleyebilme meziyeti, yabancı kolundaki altın bileziğidir. İşte etnograf, tam olarak bunu yapmaya çalışır: Merak duyduğu yabancı bir dünyaya dahil olup onu yakından tanımaya ve dışarıdan bir gözle etrafında olup biteni anlamaya çalışır.

Gözlemlenmesi ve içine dahil olabilmesi mümkün olan her konu etnografin araştırma nesnesi olabilir. Çeteler, taraftar grupları, hapishaneler, akıl hastaneleri, okullar, plazalar ve damgalanmış gruplar etnografik olarak çalışılmış konular arasındadır. En sıradan konulardan en sıra dışı konulara kadar her şey etnografik olarak önem taşıyabilir. Pek çok konu etnografik olarak çalışılabileceğine göre belki de sormamız gereken soru şudur: Başka yöntemlerle çalışılabilecek bir konuyu etnografik olarak çalışmak neyi değiştirir? İncelenen konu ne olursa olsun, etnografik araştırmanın merkezinde kültür yer alır (Maanen, 2011). Etnograf, failin sözlü ve yazılı söylemiyle sınırlı olmayan, deneyimlenmiş dünyaya kök salmış anlamın peşine düşer. Kültür ele avuca sığmayan, çok boyutlu ve bulanık bir kavramdır; sosyo-ekonomik koşullara indirgenemeyeceği gibi, bireyin özgür iradesinin ürünü de değildir. Kültür, incelediği nesneye bir an önce açıklık getirmeyi ya da net neden-sonuç ilişkileri kurmayı amaçlayan sosyal bilimcilerin keyfini kaçıran bir belirsizlik ilkesidir. Toplumsal dünya hiçbir zaman bütünüyle tahmin edilebilir değildir. Zaten böyle olsaydı, sosyal bilimlere gerek kalmazdı. Söz gelimi taraftar gruplarını çalışan bir etnograf, konuyu asla bir takım nesnel nedenler etrafında ele almakla yetinmez; bir insanı taraftara dönüştüren arzuda, tribünlerde ortaya çıkan tutkuda ve birliktelikten doğan kolektif coşkıdaki anlama ışık tutar.

Etnografinin özgün yöntemi ise tahmin edilebileceği gibi katılımlı gözlemdir. Hiçbir etnografik araştırma sadece katılımlı gözlemlere dayanmaz; etnograf mutlaka başka yöntemlerden de yararlanır.

Fakat, katılımlı gözlemin bulunmadığı hiçbir araştırma etnografik değildir. Etnograf, pratik hayata karşı merakla doludur. Sorduğu sorulara kitap sayfalarında verilen cevaplarla ilgili donanımlıdır; fakat bir insanın niçin boks yaptığını anlamak için boks salonunun havasını solumak gerektiğini bilir. Goffman (1989) katılımlı gözlemi, karşılaştıkları durumlara cevap üretirken, insanların yanında olmak, hayatın insanları şekillendirmesine ve insanların buna tepkisine tanıklık etmek biçiminde tanımlıyor. Katılımlı gözlem, her ne kadar istediğimiz zaman çıkma şansına sahip olsak da sanki hiç çıkmayacak gibi bedenimizi, zihnimizi ve kişiliğimizi dâhil olduğumuz grupla aynı koşullara maruz bırakmaktır. Etnografik araştırmanın katılımcılık boyutu, toplumsal dünyanın akıl aracılığıyla kavranışını, bedensel bilgiyle destekler. Gerek psikanaliz gerekse bilişsel sosyoloji kuramları, insanı biçimlendiren temel eğilimlerin edinilmesinde, erken sosyalleşme döneminin önemine dikkat çekerler. Etnografik araştırma süreci, bir tür sentetik çocukluk deneyimi olarak görülebilir. Etnografik araştırma, yabancı olduğunuz dünyanın koşullarının, zihnimizi, bedenimizi ve kişiliğimizi yoğun ve hatta sarsıcı bir şekilde biçimlendirmesine kendimizi açarak öğrenmeye dayanır. Dolayısıyla katılımcılık, edinilen eğilimlerin yoğunluğu itibarıyla erken sosyalleşme dönemini andırır. Fakat bu deneyimin sentetik olmasının nedeni araştırmacının kendi iradesiyle, bütünüyle bilinçli bir biçimde ve belirli bir amaç dâhilinde yaşanmasıdır. Kendimizi, gözlemediğimiz diğerleriyle ortak koşullara maruz bırakmak, onları biçimlendiren nesnel koşulların bilgisine birinci elden ulaşmak demektir. Tabii ki bu belirli kısıtlılıkları, zayıf noktaları olan bir kazanımdır ve etnograf bunun bilincindedir. Bu nedenle de katılımcılığı en başta gözlemlerle destekler. Etrafındaki insanların eylemlerini, düşüncelerini, etkileşimlerini olduğu gibi, doğal halleriyle gözlemler. Etnografi bu özelliğiyle, diğer tüm yöntemlerin ortak zayıf noktası olan büyük bir soruna da çözümler üretir: İnsanlar etraflarında bir araştırmacı varken, onun görmeyi isteyeceği biçimde davranıp duymayı isteyeceği şeyleri söyleyebilirler ya da yabancılarla paylaşılmasının tehlikeli olabileceğini düşündükleri şeylerin üzerini örtebilirler. Etnografik araştırmanın uzun süreli katılıma dayanmasının bir nedeni de budur: İnsanlarla arkadaşlık bağları geliştirip, parçası olunan dünyayı olduğu gibi gözlemleyebilmek. Goffman'ın (1989) belirttiği gibi, katılımlı gözlemin temelinde arkadaşlık bağları kurmak yatar; çünkü insanlar gerçekleri arkadaşlarıyla olduğu gibi paylaşırlar.

şimdiye kadar olan kısımdan etnografik araştırma son derece cazip görünmüş olabilir. Fakat etnografik bir araştırma yürütmeye karar vermeden önce hesaba katılması gereken önemli zorluklar bulunur. Her şeyden önce, çok uzun bir süreyi araştırmaya vakfetmeye hazır olmak gerekir. Bununla birlikte, uzun saha deneyiminin vaat ettiği acılara da gönüllü olmak gerekir. Etnografik araştırmanın en çileli meselelerinden biri, inceleyeceğimiz gruptan kabul almaktır. Eğer araştırma tehlikeli gruplarla, örneğin çetelerle ilgiliyse, araştırmacı kendi kimliğini gizlemeyi tercih edebilir ki bu da beraberinde çok daha büyük riskler getirir. Her koşulda araştırmacının kurmuş olduğu arkadaşlık bağlarını defalarca yeniden üretmesi ve güçlendirmesi gerekir. Zaman zaman kendisine yönelen şüphelerle baş edip, güven ilişkilerini tazelenmesi gerekir. Diyelim ki her şey yolunda gitti ve saha çalışmasına başladık, bu sefer de uzun süreye yayılan gözlemlerin, tutulan sayfalarca günlüklerin, gerçekleştirilen mülakatların, toplanan hayat hikayelerinin, görsel malzemenin ve diğer tüm materyallerin özenle tasnif edilip analiz edilmesi gerekir. Etnografi sadece araştırma sürecinden ibaret değildir, aynı zamanda yazılı bir metindir. Dolayısıyla, araştırma sürecinde uyguladığımız bazı ilkeleri yazma sürecine de aktarmamız gerekir. Özellikle de içine dâhil olarak gözlemediğimiz dünyanın anlatısında, gözlemediğimiz insanların seslerine yer vermemiz gerekir. Araştırma sırasında içine katıldığımız insanların, yazım aşamasında metne katılmalarını mümkün kılmalıyız. Etnografik bir metnin makbul olanı, Atay'ın (2016) belirttiği gibi, diyalojik olanıdır.

Etnografik araştırmanın en zor taraflarından biri de kuramla olan ilişkisi hakkındadır: Kuram araştırma sürecine ne ölçüde dâhil olacaktır? Bu soru, etnografi içindeki ayırım noktalarından biridir. Dolayısıyla da soruya farklı cevaplar vermek mümkündür. Fakat bu makalenin konusu olan ilişkisel

sosyolojinin ilkelerini benimsemiş bir çalışmada kuram, araştırma sürecinin her aşamasının ayrılmaz bir parçası olacaktır (Wacquant, 2022). Her şeyden önce, gözlemediğimiz ve içine katılarak öğrendiğimiz dünyanın anlatisini inşa edebilmek için kavramlara ihtiyaç duyarız. Kavramlarsa, epistemolojik bir bagaja dönüşmüş bir tarihselliğe sahiptir. Daha açık bir ifadeyle, kavramların tarihsel olarak teşkil edilmiş bir bakış açısı vardır. Etnograf olsun olmasın, sosyal bilimcinin görevi, kullandığı kavramların epistemolojik köklerinin bilincinde olmaktır. Bir etnograf için bu bilinç sadece yazım aşamasında ihtiyaç duyulan bir şey değildir. Saha araştırmasına yayılan tüm araştırma edimlerinin ve kararlarının kuramsal konumumuzla tutarlı olması gerekir.

Etnografiyi betimleyen merkezi unsurları ayrıntılı bir şekilde tartıştıktan sonra, makalenin girişinde paylaştığımız taslak tanımını geliştirebiliriz: “Etnografi, araştırmacının kendisinin de içine ya da yakınlarına dâhil olduğu insanların ya da kurumların neden ve nasıl davrandıklarını, düşündüklerini ve hissettiklerini tespit edebilmek için yakından, zemin düzleminden yapılan gözlemlere dayanan toplumsal bir araştırmadır” (Wacquant, 2003, s. 5). Takip eden bölümde, etnografinin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümlere odaklanıyorum.

2. ETNOGRAFİK ARAŞTIRMANIN DÜNÜ: TARİHSEL GÜZERGÂH VE KIRILMA NOKTALARI

Her ne kadar bugün etnografiyi sosyal bilimler içinde özgün bir araştırma yöntemi olarak görme eğilimindeyseniz de ilk etnograflar bilim insanı değildi. Farklı sebeplerle yabancı dünyalardaki insanların yaşamlarına ilgi duyan seyyahlar, askerler, diplomatlar, misyonerler, sömürgeci kâşifler ve amatör araştırmacıların günlükleri, izlenimleri, mektupları ve notları ilk etnografik eserler olarak kabul edilir. Ortak kabul, “söylediğim sözler gördüklerimin, muhakeme yeteneğimin ve arayışımın ürünüdür” diyen antik dünyanın ünlü tarihçisi Herodot’un ilk etnograf olduğudur (Willis ve Trondman, 2000, s. 5). Öyleyse, etnografik araştırmanın temelinde yabancı olunan bir dünyadaki gündelik hayata, yaşam tarzlarına, akrabalık ilişkilerine, düşünce kalıplarına, inançlara, anlam evrenine, yönetim biçimine ve sosyal ilişkilere duyulan merakın yattığını söyleyebiliriz. Bu temel merakın, 15. yüzyılda sömürgecilik, 19. yüzyılda ise evrimci bakış açısının yaygınlaşmasıyla ivme kazandığını görüyoruz. Sömürgecinin merakı, tanımadığı bir dünyayı nasıl yönetebileceğine dair pratik bir sorundan kaynaklanır. Evrimci bakış açısıysa etnografik araştırmayı, insan evriminin erken safhalarına yol alan bir zaman yolculuğunun anahtarı olarak görecektir. Geç 19. yüzyıldan itibaren, etnografiyi antropoloji içinde sistematik bir araştırma yöntemi olarak formüle etme girişimlerinin başladığını görüyoruz. Üniversitelerde antropoloji bölümlerinin kurulup yaygınlaşmaya başladığı 20. yüzyılın başından itibaren, etnografik araştırmanın iyi bir öğrenciyi uzman bir antropoloğa çeviren sihirli bir geçiş ritüeline dönüştüğünü görüyoruz (Jones, 2010).

1920’ler sadece antropoloji bölümlerinin üniversitelerde kurumsallaşmaya başlamasıyla değil, aynı zamanda Polonya asıllı ünlü antropolog Malinowski önderliğinde İngiliz sosyal antropoloji ekolünün temellerinin atılması itibarıyla da önemli bir dönemdir (Macdonald, 2022). İki açıdan bu dönemin etnografinin günümüze değin uzanan güzergahı için kritik bir uğrak olduğunu ileri sürebiliriz. İlk olarak, bazıları bugün hâlâ geçerli olan, etnografik araştırmanın amacının, temel ilkelerinin ve öncelikli konularının saptandığını görüyoruz. Bu bir anlamda, gelişigüzel etnografinin keyfi çıkarımlara açık yapısından koparak, araştırma sürecini sistematikleştirme girişimi olarak okunabilir. Erken dönem etnografik çalışmalarda, araştırma konusuna dair neredeyse kusursuz bir uzlaşma bulunur: Araştırma nesnesi, büyük bir oranda, yazılı kültürün gözlemlenmediği, kabile tipi toplumsal örgütlenme biçimleridir. Amaç ise insanlığın medeniyet öncesi durumunu kendi gerçekliği içinde ve bütünlüklü bir biçimde inceleyip açıklayabilmektir. Bu amaç doğrultusunda etnograf çeşitli yöntemlere başvurabilir. Nitekim etnografi yöntemsel bir teklikten ziyade çokluğa dayanır (Wacquant, 2003). Örneğin etnograf istatistiki kayıtlar tutabilir (nüfus sayısı ve bu nüfusun yaş ve toplumsal cinsiyet gibi kategorilere

dağılımı vb.), fotoğraf çekebilir, arşiv tarayabilir, hayat hikayeleri toplayabilir, sözlü kültürü kayıt altına alabilir ve mülakat yapabilir. Fakat ne olursa olsun, etnografin bir noktada kâğıt kalemi ya da fotoğraf makinasını bir kenara koyup gözlemediği hayatın içine katılması gerekir. Zira Malinowski'den (2002) beri, etnografin görevi etrafında olup bitenleri ayrıntılı bir şekilde gözlemleyip kayıt altına almanın ötesinde, dâhil olduğu dünyayı yerlinin bakış açısıyla görme becerisi kazanmaktır. Ancak bu şekilde, gözlemlenen dünyaya temel biçimini veren fakat yerlilerin bile farkında olmadığı yasalar ve işlevler gün yüzüne çıkarılabilir.

1920-1940 arasını değerli kılan ikinci unsur, bu dönemde kaleme alınmış ve bir kısmı bugün artık klasikleşmiş olan çalışmaların, sonraki dönemlerde etnografların yüzleşip aşması gereken önemli sorunlara kaynaklık etmesidir. Bu sorunların başlıcaları, etnografinin sömürgecilikle kuvvetli bağı, aşırı ampirisizmi, toplumsal cinsiyetin hem araştırmacı hem de araştırma nesnesi üzerinde oynadığı rolün ihmal edilmesi, araştırmacının sorunsallaştırılmamış otoritesi ve gözlemlenen şimdiki zamanın tarihsel arka planının ihmal edilmesidir (Lamphere, 2018). Bu sorunlardan en önemlisi, tahmin edilebileceği gibi, sömürgecilikle kurulan kuvvetli bağlardır. Gerçekten de erken dönem etnografi çalışmaları iki biçimde sömürgecilikle organik olarak bağlantılıdır. Her şeyden önce 1960'lara kadar, etnografik araştırmaların yürütüldüğü yerler çok büyük bir oranda sömürgeleştirilmiş coğrafyalardadır: Batı ve Güney Afrika, Pasifik adaları ve Güney Hindistan bu dönemdeki etnografların uğrak noktalarıdır. İkinci önemli bağ ise, uzun süreli etnografik araştırmaların yürütülmesini mümkün kılan finansal desteği sömürgeci devletlerin sağlamasıdır. Tahmin edilebileceği gibi, bu finansal destek sömürgeci devletlere, etnografik araştırmaların desenine müdahale etme olanağı sunmuştur. Nitekim, sömürgeleştirdiği bölgelere en uygun yönetim stratejisini arayan devletler, etnografik araştırmaların konusunu da büyük oranda belirlemiş oluyordu. Gerçekten de 1960'lara kadar yürütülen etnografik araştırmaların büyük çoğunluğu yönetim ve siyaseti konu alır (takip eden konular, ritüel, din, mit, sosyal değişim, sosyal yapı ve metodolojidir). Dolayısıyla Talal Asad (1973), etnografiyi sömürgeciliğin suç ortaklığıyla ilişkilendirdiğinde, somut bir gerçeklik düzlemine dayanmaktadır. Burada olası yanlış anlaşılmalara karşı ufak bir uyarıda bulunmak gerekir: Etnografi ve sömürgecilik arasındaki tarihsel bağdan çıkarmamız gereken ders, klasik eserlerin kapağını hiç açmamak üzere kapatmak olmamalıdır. Klasik eserler tüm sorun ve kısıtlılıklarına rağmen, zanaatın inceliklerini öğrenmek için hâlâ verimli birer kaynaktır. Aynı şekilde, bu tartışma etnografik araştırmacının sunduğu imkanları ıskartaya çıkarmaz. Bu tartışmadan çıkarabileceğimiz en faydalı ders, kendi araştırmamızı yürütürken, incelediğimiz konunun etrafını saran iktidar mücadelelerinin farkında olmak ve araştırma sürecindeki her edimimizde yüzleşmecî bir tutum takınmaktır. 1960'lardan sonra gelişen eleştirel etnografik tutumun temel öğretilerinden biri de budur.

Erken etnografi araştırmalarının ikinci önemli sorunu ise aşırı ampirisizm ve bunaltıcı işlevselciliktir. Etnografik araştırma en nihayetinde hem gündelik hayatın hem de akademinin yaygın kanaatlerini bir kenara bırakarak insanı insandan, toplumsal hayatı da içine dâhil olarak öğrenmeye dayanır. Şüphesiz bir etnografin incelediği grup gibi görebilmesi, düşünebilmesi ve hissedebilmesi çok önemli bir meziyettir. Fakat etnografik araştırmacının esas zorlu görevi, kitap sayfalarındaki insanla, gündelik hayatı sırtlayan somut insan arasındaki bağlantıyı kurmaktır. Etnografin görevi gündelik hayatta olup bitenleri, etkileşimleri, inançları, düşünceleri ve eylemleri akademik dile tercüme etmek değildir. Etnograf, incelediği grubun parçası olmaya çalışırken aynı zamanda da araştırmacı konumunu korumaya çalışır. Saha çalışması sırasında etnograf, çalıştığı grubun bakış açısını edinmeye çalışırken, zihninin bir tarafında da onu araştırmaya iten soruyu ve kuramsal tartışmaları tutmak zorundadır. En nihayetinde, etnograf araştırma sürecinde ürettiği tüm verilerden bir metin inşa edecektir ve bu sırada da kavramlara ve kurama ihtiyaç duyacaktır. Daha önce de belirttiğim gibi kuramın yeri, etnografi içi ayrışmaların önemli düğüm noktalarından biridir. Bu ayrışma içinde ilişkisel sosyoloji, araştırma

sorusunun sorulmasından, verilerin üretilmesine ve yorumlanmasına kadar kuramsal olarak donanımlı bir etnografiden yanadır. Fakat yine de şurası çok açık ki, etnograf saha deneyimi ve kuram arasında faydalı bir denge tutturmak zorundadır. Dengeyi kaybettiği anda, hiç farkına varmadan elindeki verileri belirli bir kuramsal şablonla uyumlu hale getirmeye çalışabilir. Aslında 1920-1940 arası erken etnografik çalışmalarda, araştırmacılar sözünü ettiğim bu dengenin farkındadırlar. Örneğin klasikleşmiş çalışması Argonauts of Western Pacific'te Malinowski (2002), güçlü bir kuramsal donanımın etnograf için faydalı olduğunu, hatta iyi bir çalışmanın mutlak suretle sağlam bir kuramsal esine dayandığını belirtir. Fakat, saha araştırmasına belirli kuramsal hipotezleri doğrulamak için girilemeyeceğini de hatırlatır. Malinowski'ye göre, en nihayetinde etnograf, elindeki verilerin çizdiği sınırlara sadık bir yorumsal çerçeve geliştirmek zorundadır. Bu dikkatli tutuma rağmen erken dönem çalışmalarda terazi, yerlilerin hayatını olduğu gibi yansıtmak kaygısıyla ampirik ayrıntılara kaymış gibidir. Belki de daha da önemlisi, aslında olduğu gibi yansıtıldığı düşünülen kabile hayatının örtük bir işlevselci bakış açısıyla örülmesidir. Gerçekten de Malinowski, Kula adını verdiği kabileler arası ticaretin, akrabalık, mit, ritüel ve büyüyle olan işlevsel bağlarını öylesine vurgular ki sonunda ortaya işlevlerin bir arada tuttuğu güçlü bir toplumsal düzen tasviri çıkar.

İşlevselcilikle iç içe geçmiş bu ampirisizme etnografi içi ilk güçlü tepki, 1950'lerde Fransız antropolog Lévi-Strauss'tan geldi. Lévi-Strauss, kısaca ifade etmek gerekirse, kendisinden önceki şablonu tersyüz etti: Buna göre etnografik araştırmanın görevi, eyleme ve düşünceye temel biçimini veren işlevleri tespit edebilmek için ampirik dünyayı en ince ayrıntısına kadar tasvir etmekle kısıtlı değildir; daha da önemlisi, bu dünyayı yapılandıran genel ilkelerin peşine düşmektir. Fransız antropolog, Saussure'ün yapısal dilbilim kuramını toplum ve kültüre uyarladı. Buna göre, nasıl ki Saussure'e göre konuşulan dilin anlamı ve değeri farkında olmadığımız bir takım dilsel yapılar (göstergeler arasındaki fark ilişkileri) tarafından belirleniyorsa, Lévi-Strauss'a göre de ampirik dünyada olup biten şeylerin altında bir takım yapısal belirlenim ilişkileri bulunuyordu. İlk kitabı "The Elementary Structures of Kinship"te Lévi-Strauss (1969) yapısal antropolojinin uygulamasını net biçimde gösterir: Buna göre, akrabalığın teşkilini anlayabilmek için yapılması gereken şey, ailenin çok boyutlu bir tasvirini çıkarmaktan ziyade, akrabalık bağlarının oluşumunda merkezi rol oynayan erkek kardeş, kız kardeş, baba ve erkek çocuk gibi temel konumları belirleyip bunlar arasındaki ilişkilere odaklanmaktır. Dolayısıyla konuşulan dil nasıl göstergeler arası fark ilişkileri tarafından biçimlendiriliyorsa, akrabalık bağlarının büründüğü tüm formlar da bu temel aile rolleri arasındaki ilişkiler tarafından belirlenmektedir. Lévi-Strauss'un antropolojiye taşıdığı yapısalcı devrimin etnografiyi ilgilendiren mesajını şöyle okuyabiliriz: Ampirik dünyanın düzenliliklerinin kaynağını eylem, düşünce ve inancın işlevlerinde aramak boşunadır; çünkü eylem ve düşünceye temel biçimini veren ve tıpkı dildeki ikili karşıtlıklar gibi örgütlenmiş zihinsel yapılar vardır. Dolayısıyla etnografinin görevi, yerlinin bakış açısıyla gördüğü dünyanın tasvirini çıkarmak değil, yerliye dünyayı belirli bir biçimde gösteren ve ampirik dünyaya temel biçimini veren yapıların sadeleştirilmiş bir şablonunu çıkarabilmektir. Bu yapısalcı projenin en ayrıntılı dökümü Lévi-Strauss'un (2001) mit üzerine yürüttüğü çalışmalardır. Fransız antropolog, mitin içeriği ve mesajından ziyade, mitteki temel unsurların yerlinin zihinsel yapılarındaki ve ampirik dünyadaki karşılıklarının ayrıntılı bir analizini sunar.

1950-1970 arası etnografi büyük oranda, yapısal antropolojinin çeşitli varyantlarının etkisi altında kaldı. Yapısal antropolojiye karşı geliştirilmiş en önemli eleştiri ise 1970'lerde Clifford Geertz'in öncülük ettiği yorumsamacı gelenektir. Geertz'in antropolojisinde etnograf yasaların peşinde değildir. Görevi, daha ziyade, bir metin olarak kültürün anlamını yorumlamaktır. Geertz'le birlikte bir kez daha tasvirin etnografik araştırmanın merkezine yerleştiğini görüyoruz. Çünkü Geertz'e göre, yapısalcı antropolojide görüldüğü gibi, insanlığın ve kültürün evrensel yasalarına erişmek boş bir umuttur.

Geertz'e (1973) göre, etnografik araştırmada odak, yoğun betimlemeler aracılığıyla, bireylerin motivasyonlarına ve kendi eylemlerini nasıl anlamlandırdıklarına ışık tutmaktır.

3. ETNOGRAFİK ARAŞTIRMANIN BUGÜNÜ

Etnografideki son dönem gelişmeler dört başlıkta toplanabilir: Etnografinin mekânının ve odağının çeşitlenmesi, kapsamının genişlemesi, çalışma alanlarının artması ve eleştirel tutumun güçlenmesi. Aslında etnografi 1920'lerden itibaren, Chicago Okulu'nda 'community' (topluluk) çalışmaları veya saha çalışmaları adı altında kentte uygulanmaktaydı (Deegan, 2022). Fakat, antropoloji içinde etnografik araştırmanın ana mekânı uzun bir süre sömürgeleştirilmiş coğrafyalardaki küçük kabileler oldu. Fakat bu durum, sömürgeciliğın sona ermesi ve antropoloji bölümlerinin sayıca artması gibi pratik nedenlerle sürdürülebilir değildi. Dolayısıyla etnografik araştırma medeni dünyaya transfer oldu. Yoğunluklu olarak küçük kır toplulukları, köyler incelense de zamanla etnografik araştırmalar kente de sıçradı. Göçmenler, etnik gruplar, işçiler ve çeteler kent etnografisinin ilk ilgi alanları arasında yer alır. Bugün taraftar gruplarından, konserlere, güvenliklı sitelere ve alışveriş merkezlerine kadar kentsel hayatın çeşitli boyutları etnografik olarak hem de oldukça verimli bir şekilde incelenmektedir.

İkinci olarak, etnografik araştırmaların kapsamının ciddi anlamda genişlediğini görüyoruz. Bugün etnografi sadece küçük grupların araştırılmasını kapsamıyor. Burada kastedilen şey incelenen grupların genişlemesinden ibaret değildir. Etnografi bugün küreselleşme ya da kapitalistleşme gibi çok geniş çaplı süreçlerin analizinde de karşımıza çıkıyor (Burawoy, 2001).

Üçüncü olarak, bugün etnografinin çalışma alanlarının arttığını gözlemliyoruz. Okul veya şirket gibi kurumlardan, sese, görüntüye, kişisel deneyime ve dijital ortamlara kadar etnografik araştırmaya konu olabilecek alanlar artıyor. Dolayısıyla, bugün etnografik araştırma sadece antropolojik ve sosyolojik çalışmalardan ibaret değildir. Coğrafya, kadın çalışmaları, kültürel çalışmalar, medya çalışmaları, siyaset bilimi, kentsel planlama ve hatta pazarlama gibi bölümlerde de etnografik araştırma kullanılabilir. Kullanılma alanlarında görülen bu artışın beraberinde birtakım tehditler getirdiğini de söyleyebiliriz. Bu tehditlerin başında, zanaatın inceliklerini edinmeden, el yordamıyla yürütölen gelişigüzel saha çalışmalarının etnografi olarak adlandırılması geliyor.

Son olarak, bir diğer güncel gelişme de özellikle etnografinin zorluklarını bilen ve araştırma desenini bu zorlukların gerektirdiğı ihtiyatla inşa eden araştırmacılar arasında, eleştirel tutumun genelleşmiş olmasıdır. Bu eleştirel tutumla kastedilen, isterse gündelik hayatın en sıradan boyutuyla ilgili olsun, araştırma nesnesinin etrafını saran iktidar mücadelelerine karşı duyarlılığın artmasıdır. İkinci olarak, araştırmacının toplumsal konumunun, kullandığı kavramların ve sahip olduğı otoritenin araştırma nesnesi üzerinde yaratabileceğı tahribata karşı ihtiyatlı olmaktır. Üçüncü olarak ise etnografik araştırmanın (araştırma deseninin geliştirilmesinden, saha deneyimine ve yazma çilesine kadar) bütün boyutlarının birbiriyle tutarlı biçimde yürütölmesine gösterilen özendir.

Etnografinin bugüne gelinceye değin geçtiğı ana uğraklara ışık tutabilmek için burada inşa ettiğimiz bu ideal-tipik şablon, bambaşka şekillerde kurulabilir veya genişletilebilir. Fakat bu makalenin kapsamı açısından, etnografik bakış açısının kırılma hatlarının (işlevselcilik, yapısalcılık ve yorumsamacılığın), sosyolojik kırılma noktalarıyla taşıdığı paralelliğın altını çizmek gerekiyor. Fakat etnografi ve sosyoloji arasındaki ilişki, bakış açılarındaki paralellikten ibaret değildir. Aşağıda, etnografi ve sosyoloji arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı bir şekilde ele alıyorum.

4. ETNOGRAFİ VE SOSYOLOJİ

Etnografi esas olarak antropoloji içinde özgün bir yöntem olarak doğmuştur. Fakat, insanın ve toplumsal hayatın pratik gerçekliğini derinlemesine sergileme konusunda potansiyeli, en başından itibaren sosyologların ilgisini çekmiştir. Klasik sosyologlar toplum kuramlarını inşa ederken, özellikle de toplumları tarihsel olarak sınıflandırırken etnolojik ve etnografik çalışmalardan büyük oranda faydalandılar. Marx kapitalizmi alaşağı edeceğini düşündüğü komünist toplumun tarihsel köklerini, Durkheim mekanik dayanışmanın ve dini hayatın kaynaklarını, Weber Çin ve Hint medeniyetlerine, özellikle de dinlerine dair uzmanlığını erken etnolojik ve etnografik çalışmalardan edinmiştir.² En net biçimde Durkheim sosyolojisinde görebileceğimiz gibi, sosyolojinin bu erken aşamasında etnografik çalışmalar, 19. yüzyıl toplum kavrayışının merkezinde yer alan toplum sözleşmesi felsefesinin varsayımsal doğa durumu ve barış durumu gibi kavramsallaştırmaları üzerinden tarihsel süreç analizini geçersizleştirmiştir. Böylelikle de sosyoloji, somut koşulların somut analizine dayanan bir bilim olarak kurumsallaşabilmiştir.

Etnografi ve sosyoloji arasındaki ilişki tek taraflı değildir. Sosyologlar etnografik araştırmaların sonuçlarından faydalanmakla kalmamış, aynı zamanda etnografiyi uygulamışlardır. Klasik sosyologları takip eden dönemde, sosyolojinin gündemi kuramsal temelleri atılan bu yeni bilimi, uygulamalı bir hale dönüştürebilmektir. Bir başka deyişle, yirminci yüzyılın başında temel gündem, uygulamalı bir sosyoloji arayışıydı. 1920'lerde bu arayışın iki farklı uğrakta etnografiyle kesiştiğini görüyoruz. İlk olarak, Fransa'da Marcel Mauss'un, Durkheim'in erken ölümüyle tamamlanmadan kalan sosyoloji projesine katkıda bulunma gayretini görüyoruz. Mauss, amcasıyla birlikte etnolojik verilerden yararlanarak kaleme aldıkları İlkel Sınıflandırma Biçimleri'nde somutlaşan araştırma programını kariyeri boyunca geliştirerek sürdürdü. Bu programda etnolojik ve etnografik veriler, insanlık tarihinin en erken safhalarında gözlemlenen ve toplumsal hayatın teşkilinde bugün hâlâ izlerine rastlanan bir takım evrensel ilkelere ulaşabilmekte anahtar rol oynuyordu. Bu yüzden Mauss (2005), Armağan'da etnografiyi, somut koşulların somut analizini sağlayan araştırma yöntemi olarak övüyordu. Durkheim'in kariyerinin geç safhalarında, Mauss'un ise kariyeri boyunca kabile tipi topluluklara gösterdiği ilgi boşuna değildir. Bilindiği gibi Durkheim, modern toplumun bencillik, egoizm ve aşırı bireysellik gibi bir takım anomik sorunların pençesinde kıvrandığını ve bu nedenle de organik dayanışmanın kendisini tam teşekküllü bir biçimde teşkil etme imkânının sınırlandırıldığını düşünüyordu. Avrupa toplumlarının I. Dünya Savaşı'yla birlikte sürüklendiği felaketin ardından Mauss, savaş sonrası ortamı organik dayanışmanın teşkili için fırsat olarak görüyordu. Mauss'a göre, kabile tipi topluluklarda gözlemlenen potlaç kültürü, vermek ve paylaşmaktan doğan cömertlik ve saygınlık, Avrupa toplumlarının şifası olabilirdi. İyi bir Durkheimci'dan beklenebileceği gibi, böylesi geniş çaplı bir projeyi hayata geçirecek olan sosyal devlet ve onun sosyal politikalarıydı. Dolayısıyla, uygulamalı sosyoloji arayışının etnografiyle kesiştiği ilk uğrakta, etnografik veriler modern topluma tutulan bir ayna görevi üstlenmekle kalmıyor, aynı zamanda sorunların çözümü için başvurulabilecek siyasi önerilere de ışık tutuyordu. Takip eden bölümde ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz gibi, Durkheim ve Mauss'un çabalarıyla gelişen ve etnografiyle de kesişen bu araştırma programının, toplumsal yapılar ve bedensel/bilişsel yapılar arasındaki eş-mantıklılığa işaret eden mirası, daha sonra Bourdieu tarafından dönüştürülerek üstlenilmiş ve ilişkisel sosyolojinin temelini oluşturmuştur. Bugün, bir takım marjinal müdahalelerle, bu

² Klasik sosyoloji ve etnografi arasındaki bu köklü ilişki, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Klasik sosyologların, masa başından kalkmadan, güvenilirliği tartışmalı saha çalışmalarından büyük tarihsel ve toplumsal genellemelere ulaşmaları, geliştirdikleri toplum kuramının yumuşak karnı olarak görülmüştür. Bu eleştiriler, etnografik araştırmanın kültüne dönüşen saha araştırması üzerindeki kutsal haleyi kaldırdıklarını iddia ederken, onun yerine yazar kültürünü inşa etmişlerdir. Örnek bir eleştiri için bkz. Geertz, 1988.

hattın mirasçısı Loïc Wacquant'dır. Tartışmayı günümüze taşımadan önce, etnografi ve sosyoloji arasındaki bir diğer önemli tarihsel kesişime değinmemiz gerekiyor.

1920'lerdeki uygulamalı sosyoloji arayışının ikinci uğrağı ise tahmin edilebileceği gibi Chicago Okulu'dur. Dünyanın ilk sosyoloji bölümünün yaklaşımı temel olarak üç kaynaktan besleniyordu: Simmel'in bilinçte düğümlenen neo-Kantçı kuramı, antropolojiye duyulan yakınlık ve güçlü bir ampirisizm savunusu (Rock, 2022). Chicago Okulu'nun pek de farkında olmadan geliştirdiği ve daha sonra sembolik etkileşimciliğe dönüşen bu özgün sosyoloji yaklaşımı, odağına kent sorunlarını yerleştiriyor ve saha çalışmalarını bu sorunların kaynağı ya da taşıyıcısı olan gruplarla yürütüyordu. Chicago'daki sosyoloji bölümünün öğrencileri, Robert Park ve Louis Wirth'ten ekolojik yaklaşımı temel alan kent sosyolojisi dersleri alıyorlar ve sonrasında bu öğrendiklerini pratiğe dökülebilmek için saha araştırmaları dersinde, araştırdıkları konuyu pratik gerçekliği içinde, büyük kuramlarla bulanıklaştırılmamış şekilde, oldukları gibi incelemeleri öğretiliyordu.³ Chicago Okulu'nun erken temsilcileri, göçmenlerden, siyahlara, çetelere, işçilere kadar uzanan çeşitli gruplarla ilgili bugün hâlâ esinle okunabilecek çalışmalar yürüttüler. Bu öğretiler, 1950 sonrasında Chicago dışına taşarak özellikle Berkeley'deki sosyoloji bölümünde yeni bir ivme kazandı: Blumer (1986) tarafından sistematikleştirilip Goffman tarafından gündelik hayat ilişkilerinin ve kendi deyişiyle total kurumların analizinde işe koşuldu. Goffman'ın (2013) özellikle Tımarhaneler'i, zorlu koşullarda ve dışarıya sıkı sıkıya kapalı kurumlarda katılımlı gözlemin nasıl uygulanabileceği hakkında büyük bir esin kaynağıdır. Sembolik etkileşimcilik bugün hâlâ etkisini sürdürmekle birlikte, geçen yüzyıldaki parlak günlerinden uzaktır. Fakat altını çizdikleri birtakım meseleler, örneğin toplumsal hayatın teşkilinde gündelik etkileşimlerin rolü, bireysel eylemin oluşumunda bilincin merkezi önemi, toplumsal hayatı olduğu gibi analiz etmeye gösterilen özen ve toplumsal hayata derinlemesine nüfuz edebilmek için etnografiye başvurma eğilimi, bugün sosyolojinin ortak kazanımına dönüşmüştür.

Şüphesiz, burada çizdiğimiz sosyoloji ve etnografi ilişkisi başka biçimlerde de kurulabilir. 1920'lerde başlayan uygulamalı sosyoloji arayışının etnografiyle kesişerek, iki farklı güzergahtan bugüne nasıl uzandığını vurgulamak istedim. Dikkat edilirse, bu iki güzergâh da ana akım sosyoloji olarak tanımlayabileceğimiz bir noktaya ulaşıyor. Kısaca özetlemek gerekirse, etnografinin sosyolojiyle ilişkisi, yaygın olarak düşünülenenden daha kuvvetlidir. Takip eden bölüm, bu ilişkinin en güncel formlarından birine odaklanıyor.

5. İLİŞKİSEL ETNOGRAFI: BOURDIEU SOSYOLOJİSİNİN KATKILARI

Etnografi içinde ilişkisellik, farklı konumlardan geliştirilmeye çalışılan, oldukça yaygın ve kendi içinde çeşitlilikler barındıran bir yaklaşımdır. Örneğin antropoloji içinde Appadurai'nin geliştirmeye çalıştığı yaklaşım, ilişkiselsel etnografi çatısı altında düşünülebilir. Fakat burada ilişkiselsel etnografiyi, Pierre Bourdieu'nün geliştirdiği ilişkiselsel sosyolojinin temel ilkelerinin ve kavramsal araçlarının etnografik araştırmaya uyarlanması ifade etmek için kullanacağım. Bu ilkelere ilki bir epistemolojik ihtiyat uyarısıdır.⁴ Yukarıda Chicago okulundan bahsederken değindiğim gibi, saha araştırmacılarının çoğu, sahaya çıkmakta aşırı acelecidir. Bu acele nedeniyle de çoğu zaman araştırma nesnesini inşa etmeye fırsat bulamazlar. Araştırmacının işi, soru formunu hazırlayıp, kendisiyle konuşacak birilerini bulmak ve topladığı cevaplar içinde birtakım düzenlilikler ve farklar tespit etmekten ibaret değildir. İncelediğimiz

³ Chicago Okulu, sembolik etkileşimcilik ve etnografi arasındaki kuvvetli bağlar hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz.: Rock, Paul. 2001. Symbolic Interactionism and Ethnography. İçinde Atkinson, P. ve ark. (ed.) Handbook of Ethnography. Londra: SAGE Publications, ss: 26-38. Chicago Okulu'nun kent etnografisiyle kurduğu güçlü bağlar için bkz. Jaynes, Gerald D. vd. 2009. The Chicago School and the Roots of Urban Ethnography. *Ethnography* 10(4): 375-396.

⁴ Araştırma nesnesinin inşa edilmesi sürecinin epistemolojik ilkeleri hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Bourdieu, P., Chamboredon, J. ve Passeron, J. (1991). The Craft of Sociology: Epistemological Preliminaries. New York: De Gruyter.

konular, biz onları araştırmaya başlayana kadar boşlukta bizi beklemezler: Toplumsal hayatta, araştırma nesnemizle ilgili çok çeşitli kaynaklardan üretilmiş söylemler vardır. Çoğu zaman gündelik dil, medyatik söylem, siyasi ideolojiler ve bürokratik düzenlemeler incelediğimiz konuyla ilgili bir bakış açısı geliştirmiş ve kendi çıkarıyla uyumlu biçimde sorunu tanımlamış durumdadır (Wacquant ve Akçaoğlu, 2017). İncelediğimiz konuyla ilgili farklı söylemler, sadece kendi çıkarlarını gizlice dayatmakla kalmazlar aynı zamanda sembolik şiddetin çeşitli formlarını da beraberinde taşıyarak araştırmamızı tahrip ederler. Başka bir deyişle, gündelik dil, medyatik dil, bürokratik söylem ve diğer söylemler tarafsız değildir; çoğu zaman kadınlar, alt sınıflar, etno-ırksal azınlıklar ve damgalanmış gruplar toplumsal hayatta deneyimledikleri eşitsizliklerin bir benzerine bu söylemler içinde de maruz kalırlar. Eğer kulağımıza hoş gelen kavramları sorgusuz sualsiz araştırmamıza dâhil edersek, farkında olmadan mücadele ettiğimizi düşündüğümüz eşitsizlikleri ve tahakkümü kendi elimizle üretmiş olabiliriz. Dolayısıyla, epistemolojik ihtiyat gündelik dilden, medyatik söylemden, siyasi ideolojilerden ve bürokratik dilden kopuş çağrısıdır.

İkinci önemli ilke, nesnenin inşa edilmesidir. Dikkatli bir şekilde incelenirse, etnografik araştırmaların çoğunun belirli bir mekânla özdeşleşmiş gruplarla ilgili olduğu görülür. Başka bir deyişle farklı yaklaşımlarla yürütülmüş etnografik araştırmaların çoğunun odağı aslında ortaktır: İncelenen konu ya mekân ya da gruptur. Matthew Desmond (2014) bu durumu, içsel olarak homojen, dışsal olarak özgün (yani kendi dışındaki dünyadan ayrı bir kültürü olan) ve belirli bir mekânla sınırlandırılmış grupların çalışılması biçiminde tanımlıyor. Ampirik dünyadaki grupları ve mekânları doğrudan araştırma konusuna dönüştürmek, tözcülüğe açık kapı bırakma tehlikesi barındırır. Çünkü ne gruplar kendi içlerinde homojendirler ne de kültürleri ve içine gömüldükleri mekânlar dış dünyadan yalıtılmıştır. Odağımız ister büyük yapılar, isterse de gündelik etkileşimler olsun, her halükârda toplumsal dünya farklı konumlar arasındaki ilişkiler kümesinden oluşur. Dolayısıyla araştırma nesnesinin inşası, incelediğimiz konunun test edilmek üzere bir kuramsal modelini üretmektir: İçine dâhil olmayı planladığımız grup hangi konumlardan oluşmaktadır, bu konumlar arasındaki ilişkinin yönü nedir, konumlar arasındaki güç farklılıklarının kaynağı nedir, gözlemlediğimiz şimdiki zamanın tarihsel boyutu nedir, gündelik etkileşimlerin daha büyük yapılarla bağlantıları nelerdir? Öyleyse ilişkisel etnografi, grupları değil konumları, mekânları değil alanları ve ortak kültürü değil kültürel çatışmayı ele almaktadır (Desmond, 2014). Bütün bunları yaparken de incelediği nesnenin durağan olmadığını, tam tersine sürekli devingenlik içindeki bir ilişkiler kümesinin tarihsel süreç içindeki bir noktasını gözlemlediğini bilir.

İlişkisel etnografinin bu özgün niteliklerinin daha iyi kavranabilmesi için, Pierre Bourdieu'nün geliştirdiği kavramsal araçlardan faydalanabiliriz. İlişkisel etnografi, esas olarak toplumsal uzamın etnografisidir (Reed-Danahay, 2020). Toplumsal uzam, çeşitli sermaye türlerinin eşitsiz dağılımıyla oluşmuş bir konumlar topografyasıdır (Bourdieu, 1989). Öyleyse ilişkisel etnografi, toplumsal dünyanın topografik bir kavranışına dayanmaktadır. Toplumsal uzamda, belirli bir sermaye türünün yoğunlaştığı mahal alanı ifade eder. Alanlar, ilgili sermaye türü üzerinde tekel kurmak ve bu sermaye türünün meşru tanımını üretmek üzere birbiriyle rekabet eden konumlardan oluşur. Çeşitli alanlardan taşan sermaye türleri, toplumsal uzamın çeşitli noktalarında farklı içerik ve hacimde birikerek, toplumsal konumları teşkil eder. Toplumsal konumlar aynı zamanda içinde yaşadığımız varoluş koşullarıdır. Özellikle erken sosyalleşme sürecinde uzun süre maruz kalınan bu varoluş koşulları, eğilimler seti biçiminde içselleştirilerek, algı, beğeni, eylem ve düşünce şablonlarına dönüşür. İşte bu eğilimler seti, habitusu ifade eder. Habitus, failin işgal ettiği toplumsal konuma dair bir farkındalık ürettiği kadar, failin dışındaki insanlara, ürünlere ve nesnelere dair bir sınıflandırma mekanizması olarak da işlev görür (Bourdieu, 2005). Öyleyse, ilişkisel etnografide insan, eğilimsel bir varlıktır. Şimdiye kadar çizmeye çalıştığımız tabloda, ilişkisel sosyoloji aşırı yapısalcı bir yaklaşım olarak görülebilir. Fakat Bourdieu, toplumsal

dünyanın gerçekliğinin mekanik olmadığı farkındadır. Tam tersine toplumsal dünya semantik olarak esnektir. Başka bir deyişle, toplumsal dünya güçlü bir şekilde yapılandırılmış olsa da kendi temsilini dayatamaz: Toplumsal dünya farklı biçimlerde yorumlanmaya ve tanımlanmaya açıktır. Dolayısıyla, toplumsal uzamda sermaye türleri etrafında verilen somut iktidar mücadelelerinin yanında, toplumsal dünyanın meşru tanımını üretmek için verilen sembolik mücadeleler de yer alır (Bourdieu, 2019). Farklı konumlardan failler, çoğu zaman farkında olmadan, toplumsal dünyanın kendi çıkarlarıyla uyumlu bir tanımını üretip, bu tanımları genelleştirme ya da ortak tanıma dönüştürme mücadelesi verirler. Tahmin edilebileceği gibi, bu tanımlar içlerinde daha önce değindiğim bir takım tahakküm formları taşıyarak, sembolik şiddeti üretebilir. Öyleyse ilişkisel etnografi, iktidarın bu sembolik formunun teşkil edici özelliğine dair farkındalığı ve sembolik şiddetin araştırma nesnesi üzerinde yaratabileceği tahribata karşı hazırlıklı olmayı telkin eder. Son olarak, en başta belirttiğim gibi, ilişkisel etnografide konumlar merkezi önemdedir. Araştırmacının konumu da sahadaki diğer konumlar gibi incelemeye dâhil edilmelidir. Sorunsallaştırılmadığı takdirde, araştırmacı sahanın kendi konumunca tahrip edilmiş gerçekliğini, alanın nesnel temsili olarak paylaşabilir. Dolayısıyla etnograf hem toplumsal konumunun hem de akademik alan içindeki konumunun araştırma nesnesi üzerinde yaratacağı tahribata karşı duyarlı olmak zorundadır. Öyleyse ilişkisel etnografi, araştırmacının kendi konumunun tahrip edici etkilerine karşı düşünümsel ya da yüzleşmecî bir bilimsel tutumla donanmıştır. Düşünümsellik aynı zamanda Geertz ve yorumsamacı yaklaşımın diğer temsilcilerinin 1980’lerde ileri sürdükleri, etnografinin temsil krizine ya da yazarın kontrol edilemeyen otoritesine karşı şifalı bir reçete olarak görülebilir. Düşünümsellik, postmodern yaklaşımlarda özgü, kontrol edilmeyen yazar narsisizmine karşı da güçlü bir settir.

Özetlemek gerekirse, ilişkisel etnografi kendisi dışındaki diğer yaklaşımlardan farklı olarak, grupların yerine konumları, mekânın yerine alanları, ortak kültürün yerine ise kültürel çatışmayı odağına yerleştirir ve tarihselliği göz ardı etmez. Bunun yanında, ilişkisel etnografi toplumsal dünyanın topografik bir kavranışına dayanır. Dolayısıyla, toplumsal dünyaya baktığında ortak kültürün ve düzenin yanında somut ve sembolik iktidar mücadelelerinin biçimlendirdiği rekabet ve çatışma ortamını da görür. Bir başka önemli özellik de insan kavrayışına dairdir; ilişkisel etnografide insan eğilimsel bir varlıktır. Son olarak, ilişkisel etnografide araştırmacı kendi konumunun yaratacağı tahrip edici etkiye karşı düşünümsellikle donanmıştır.

Bir araştırma nesnesini inşa etmek, kendinde bir hedef değildir. Çünkü araştırma nesnesi test edilmek üzere inşa edilir. Dolayısıyla, araştırma nesnesinin inşa edildiği an, ampirik araştırmanın gerçek anlamda başlayabileceği andır. İlişkisel sosyoloji açısından iyi bir saha araştırması, çalışmanın başında öne sürdüğü hipotezi doğrulayan araştırma değildir. Tam tersine, iyi bir saha araştırması başlangıçta kurduğu geçici kuramsal şablonu tüm eksiklikleriyle, zayıflıklarıyla veya işlerliğiyle test edebilen araştırmadır. Neticede, bir araştırmanın yapacağı bilimsel katkı, çalışmayan kavramları çeşitli müdahalelerle çalışır hale getirmek ya da yerine yeni ve daha güçlü kavramlar üretebilmekte yatar. Böylesi bir katkı, masa başında oturup derin kuramsal düşüncelere dalarak değil, araştırma nesnesini ampirik olarak test ederek yapılır. Pierre Bourdieu’nün yaptığı da tam olarak budur. Bourdieu külliyatı bir araştırma nesnesi inşa etme ve inşa edilmiş nesneyi ampirik olarak test etme programıdır. Bu test etme sürecinde, Cezayir’deki topraksızlaştırılmış köylülerden, Fransa’daki köyün krizine, eğitime, kültürel tüketime, sanata, yoksulluğa ve devlete varıncaya kadar faydalanılan yöntemlerin başında etnografi gelir. Fransız sosyolog, ünlü eseri *Ayrım*’ı Fransız toplumsal uzamının etnografisi olarak tanıtır. Gerçekten de bütün bir Bourdieu külliyatı toplumsal uzamın etnografisi olarak okunabilir. Bourdieu bir taraftan erken kariyerinde hem Cezayir’de hem de doğduğu bölge Béarn’da klasik etnografiye başvurmuştur. Diğer taraftan da kariyerinin ikinci yarısında, etnografinin imkânlarını kente taşımış ve diğer yöntemlerin katkılarıyla etnografik bakış açısını asla terk etmemiştir. Bugün, Pierre Bourdieu’nün

geliştirdiği ilişkiyel sosyolojinin etnografiyle kurduğu güçlü bağlar, öğrencisi Loïc Wacquant tarafından yeni boyutlara taşınmaktadır. Takip eden bölümde, Wacquant'ın Bourdieu sosyolojisine yaptığı radikal müdahaleyle geliştirdiği etnografi yaklaşımını ele alıyorum.

6. RADİKAL BİR MÜDAHELE: LOÏC WACQUANT VE İLİŞKİSEL ETNOGRAFI

Wacquant, Bourdieu'nün kuramsal araçlarının merkezinde yer alan habitus kavramını, marjinal bir müdahaleyle yöntemsel bir araca dönüştürmeyi teklif eder. Eğer insan eğilimsel bir varlıksa, araştırmamızı, incelediğimiz failerin eğilimlerini içselleştirebilmemizi mümkün kılacak bir katılımcılıkla ve bedensel olarak edindiğimiz bu eğilimleri gözlemleyecek bir şekilde planlamamız gerekmez mi? Eğer eylemin, tıpkı Bourdieu'nün (1977) belirttiği gibi, söylemsel bilincin ve düşünsel yorumlamanın müdahalesi olmadan işleyen özgün bir mantığı varsa, ilişkiyel etnografinin katkısı, bedene kök salmış bu özgün mantığa ışık tutmak olabilir. İşte etnografik bir araç olarak habitus, bilinç ve söylem öncesine ait olan bilişsel kategorileri ve bedensel eğilimleri incelemenin merkezine taşır. Wacquant (2012), gözlemleri katılım adını verdiği bu yaklaşımı, Ruh ve Beden'de bir insanı boksöre dönüştüren hevesleri, heyecanları, acıları ve çıkarları bizzat kendisi ringe çıkararak uygulamıştır. Katımlı gözlemden farklı olarak gözlemleri katılımı amaç, yerlinin bakış açısını edinmek değildir. Daha ziyade hedeflenen, bedeni, dâhil olunan grupla aynı nesnel koşullara tabi kılarak araştırma nesnesinin çırağına dönüşmek ve toplumsal olarak inşa edilmiş ve aynı zamanda toplumsal hayatı inşa eden eğilimler setini edinmektir. Bu hamleyle etnografinin bedeni, sosyal bilimler literatüründe yaygın olarak düşünöldüğü gibi, anlama erişebilmenin önündeki engelden ziyade, toplumsal dünyanın bilgisinin kaynağı olarak araştırma sürecinin merkezine yerleşir (Wacquant, 2011). Bu yaklaşımda, katımlı gözlemden farklı olarak, gözlemleri odağında diğerlerinin yapıp ettikleri değil, araştırmacının bedeni yer alır. Gözlemleri katılımı etnograf, incelediği gruba dâhil olarak edindiği bedensel eğilimleri ve bilişsel kategorileri analizinin merkezine yerleştirir. Böylelikle Wacquant (2014), toplumsal eylemin mantığıyla etnografik analizinin mantığını örtüştürmeyi hedefler. Gözlemleri katılımı, bugüne kadar çok sayıda araştırmada test edilerek, umut vaat edici bir gelişim gösterdi. Tabii ki bu gelişim, birtakım önemli eleştirilerden muaf değildir. Temel eleştiri, gözlemci katılımının, yoğun bir eğitimi gerektiren boks gibi marjinal sporların habitusunu incelemekte gösterdiği başarısının, tüm araştırma konularında geçerli olmayacağı yönündedir. Örneğin Akçaoğlu (2018), muhafazakârlık gibi kökleri erken sosyalleşme dönemine uzanan çok katmanlı bir araştırma nesnesinin, gözlemleri katılımı ile incelenmesindeki zorluklara dikkat çeker. Fakat yine de gözlemleri katılımı, sınırları net bir şekilde çizilmiş ve özenle inşa edilmiş araştırma nesnelerinde heyecan verici sonuçlar üretebilir. Eleştirilere rağmen Fransız sosyolog, geliştirdiği yöntemin tüm kısıtlılıklarına rağmen, pek çok karmaşık ve çok katmanlı araştırma nesnesinin test edilmesinde kullanılabileceğinde ısrarlıdır.

SONUÇ

Bu makalede, sosyoloji ve etnografi arasındaki kuvvetli bağları, ilişkiyel etnografi örneğinde ele aldım. Etnografinin tarihine ve etnografi sosyoloji ilişkisine dair ideal-tipik şablonlar geliştirerek, ilişkiyel etnografiyi bu şablonların içine oturttum. Böylelikle, ilişkiyel etnografinin karakteristik özelliklerini vurgulamayı amaçladım. Etnografik odağı gruplardan toplumsal konumlara, mekândan alanlara ve kültürel düzenden kültürel çatışmaya kaydıran ilişkiyel etnografinin, bilimselliğe, nesnelliğe, yüzleşmeciliğe ve epistemolojik ihtiyata bağlı bir yaklaşım ortaya koyduğunu ileri sürdüm. İlişkiyel etnografi toplumsal yapılar, beden ve bilgi arasındaki ilişkiyi güçlü kuramsal temeller üzerine oturtturarak ampirik dünyada teste tabi tutar. İlişkiyel etnografi, iktidar mücadeleleri ve anlam ilişkilerini analize dahil ederek ve yazarın araştırma üzerindeki tahrip edici otoritesini düşünömsellik ilkesiyle kontrol altına alarak, çağdaş etnografi yorumlarından ayrılır. Şüphesiz, etnografi gündelik hayat etkileşimlerinin yoğun bir betimlemesini sunma konusunda eşsiz bir meziyete sahiptir. İlişkiyel

etnografi, gündelik hayatın etkileşim kalıplarıyla örülmüş küçük evrenlerini, parçası oldukları daha geniş toplumsal dünyayla ilişkilendirmek konusunda ısrarcıdır. İlişkisel etnografinin en güncel ve en çok tartışılan örneklerinden biri olarak, Wacquant'ın geliştirdiği gözlemci katılım, ilişkisel sosyolojinin merkezi kavramlarından biri olan habitusun meziyetlerini etnografik araştırmaya aktarır. Böylelikle, yaygın bir şekilde etnografik araştırmanın önünde bir kısıtlılık olarak beliren araştırmacının bedeni, aktif olarak araştırma sürecinin parçası olmanın ötesinde etnografik bilginin kaynağına dönüşür. Böylelikle, toplumsal kimliğinin kökleri eğilimlere dayanan failin ve eylemlerinin bilgisi, tıpkı pratik toplumsal hayatta olduğu gibi eğilimler incelenerek elde edilir. İlişkisel etnografi ve daha özelde gözlemci katılım, tüm kısıtlılıklarına rağmen toplumsal hayatın pek çok boyutunda heyecan verici sonuçlar üreterek sosyal bilimleri besleyebilir.

KAYNAKÇA

- Akçaoğlu, A. (2018). Zarif ve Dinen Makbûl: Muhafazakâr Üst-Orta Sınıf Habitusu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Asad, T. (1973). *Anthropology and the Colonial Encounter*. New York: Humanity Books.
- Atay, T. (2016). Sunu. Harmanşah, R. Ve Nahya, N. Z. (der.) *Etnografik Hikayeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri (içinde)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of the theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory* 7(1): 14-25.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2005). Habitus. J. Hillier ve E. Rooksby (Ed.). *Habitus: A sense of Place içinde* (s. 43-53). Burlington: Ashgate Publishing Limited.
- Bourdieu, P. (2019). *Classification struggles: General sociology volume 1*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J. ve Passeron, J. (1991). *The Craft of Sociology: Epistemological Preliminaries*. New York: De Gruyter.
- Burroway, M. (2001). Manufacturing the Global. *Ethnography* 2(2): 147-159.
- Clifford, J. and Marcus, G. (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Deegan, M. (2022). The Chicago School of Ethnography. Atkinson, P. vd. (der.) *Etnografi El Kitabı (içinde)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Denzin, N. K. (2018). *The Qualitative Manifesto: A Call to Arms*. London: Routledge.
- Desmond, M. (2014). Relational Ethnography. *Theory and Society* 43(5): 547-579.
- Geertz, C. (1988). *Works and Lives: The Anthropologist as Author*. Stanford: Stanford University Press.
- Goffman, E. (1989). On Fieldwork. *Journal of Contemporary Ethnography* 18(2): 123-132.
- Goffman, E. (2013). *Timarhaneler*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Jaynes, Gerald D. vd. (2009). The Chicago School and the Roots of Urban Ethnography. *Ethnography* 10(4): 375-396.
- Jones, J. S., Watt, S. (2010). *Ethnography in Social Science Practice*. London: Routledge.
- Lamphere, L. (2018). The Transformation of Ethnography: From Malinowski’s Tent to the Practice of Collaborative/Activist Anthropology. *Human Organization* 77(1): 64-76.
- Levi-Strauss, C. (1969). *The Elementary Structures of Kinship*. Boston: Beacon Press.

- Levi-Strauss. C. (2001). *Myth and Meaning*. London: Routledge.
- Maanen, J. V. (2011). *Tales of the Field: On Writing Ethnography*. Chicago: University of Chicago Press.
- Macdonald, S. (2022). İngiliz Sosyal Antropolojisi. Atkinson, P. vd. (der.) *Etnografi El Kitabı (içinde)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Malinowski, B. (2002). *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. Londra: Routledge.
- Mauss, M. (2005). Armağan Üzerine Bir Deneme. *Sosyoloji ve Antropoloji (içinde)*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, ss: 223-408.
- Pink, S. (2016). *Digital Ethnography*. Kubitschko, S. and Kaun, A. (eds.) *Innovative Methods in Media and Communication Research*. New York: Palgrave Macmillan.
- Reed-Danahay, D. (2020). *Bourdieu and Social Space: Mobilities, Trajectories, Emplacements*. New York: Berghahn Books.
- Rengert, G. (1997). Review Symposium. *Urban Geography* 18: 468-469.
- Rock, P. (2022). Sembolik Etkileşimcilik ve Etnografi. Atkinson, P. vd. (der.) *Etnografi El Kitabı (içinde)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Schutz, A. (1944). *The Stranger: An Essay in Social Psychology*. *American Journal of Sociology* 49(6): 499-507. [Türkçe çevirisi: Schutz, A. *Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Makalesi*. Ünsaldı, L. (der.) *Yabancı: Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik (içinde)*, Ankara: Heretik Yayınları.]
- Simmel, G. 2009. *Yabancı. Bireysellik ve Kültür: Seçme Yazılar (içinde)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wacquant, L. (2003). *Ethnografeast: A Progress Report on the Practice and Promise of Ethnography*. *Ethnography* 4(1): 5-14.
- Wacquant, L. (2011). *Habitus as Topic and Tool: Reflections on Becoming a Prizefighter*. *Qualitative Research in Psychology* 8(1): 81-92.
- Wacquant, L. (2012). *Ruh ve Beden: Acemi Bir Boksörün Defterleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Wacquant, L. (2014). *Homines in Extremis: What Fighting Scholars Teach Us About Habitus*. *Body & Society* 20(2): 3-17.
- Wacquant, L. (2022). *Bedenden Kavramların İşleyişi*. *Strata* 9: 113-148.
- Wacquant, L. and Akçaoğlu, A. (2017) *Practice and symbolic power in Bourdieu: The view from Berkeley*. *Journal of Classical Sociology*, 17(1), 55-69.
- Willis, P., Trondman, M. (2000). *Manifesto for Ethnography*. *Ethnography* 1(1): 5-16.